

МІСТИЧНІ ТА МОНОТЕЇСТИЧНІ МОТИВИ І ВІДОБРАЖЕННЯ НАЙДАВНІШОГО СВІТОГЛЯДУ КИТАЮ У ДАВНЬОКИТАЙСЬКІЙ «КНИЗИ ПІСЕНЬ»

Ярослав Щербаков

ORCID ID: 0000-0001-9396-8464

Київський університет імені Бориса Грінченка

вул. Маршала Тимошенка 13-Б, Київ, Київ, Україна 04212

y.shcherbakov@kubg.edu.ua

У запропонованому дослідженні розглянуто тематику монотеїстичних та містичних мотивів у давньокитайській «Книзі пісень», а також історичні обставини її генези, включно з гіпотетичною реконструкцією давньокитайських вірувань та інтелектуальної атмосфери досліджуваного періоду. У статті розкрито ключові релігійні теми давньокитайської поетики, особливу увагу приділено розділам од та гімнів. Мета розвідки — розкрити відображення найдавніших елементів нематеріального (філософського та релігійного) світогляду Китаю в поетичних творах «Книги пісень» та проаналізувати виявлені в її одах та гімнах містичні мотиви. Ключову увагу приділено концепту Неба як відображенню найвищої містичної сили в давньокитайській літературі та ролі культу Неба. Висвітлено образ Верховного владика Верхнього неба як персоніфікацію небесних сил, який у давньокитайській «Книзі пісень» виступає у ролі правителя світу. Актуальність статті полягає у комплексному аналізі структури «Книги пісень» та історії наявної на сьогодні її версії («Мао Ши»), зокрема систематизації всіх гімнів та пісень, що включають в себе містичні мотиви, а також розгляді монотеїстичного компоненту класичної давньокитайської культури.

«Книга пісень» містить ключові монотеїстичні мотиви культу Неба та Небесного імператора, легенди про контакт давньокитайських князів з вищими небесними силами, Небесним імператором, що є джерелом монотеїстичних та теїстичних вірувань у культурі давнього Китаю. Поезія «Книги пісень» значно вплинула на подальший розвиток китайської літератури, літератури країн Далекого Сходу, Центральної та Південно-Східної Азії. Вивчення зазначених впливів є перспективним у контексті подальшого наукового пошуку в цій царині.

Ключові слова: Книга пісень; Китай; містичні мотиви; давній світ; Небо; Небесний владика; небесний імператор; конфуціанство.

«Книга пісень» (*Шіцзін*) є найдавнішою літературною пам'яткою Китаю. На сьогодні в українській синології відсутні монографія, присвячена *Шіцзіну*, та аналітичні статті літературознавчого чи історичного спрямування, що розкривали би містичний, релігійно-світоглядний і монотеїстичний аспекти «Книги пісень», чим зумовлена актуальність запропонованого дослідження, отже, ця наукова розвідка є першою спробою розкрити літературну спадщину *Шіцзіну* саме в аспектах монотеїстичних і містичних мотивів. Класифікація містичних мотивів також містить значний елемент новизни дослідження.

Зазначимо, що повний переклад «Книги пісень» з'явився достатньо пізно. Видання перших академічних перекладів побачили світ лише в другій половині двадцятого століття. Перший англомовний переклад «Книги пісень» виконав у 1871 році Джон Легг (J. Legge), згодом набув відомості англомовний переклад

У. Джессінгса, французькою мовою «Книгу пісень» переклав Куврер (S. S. J. Couvreur), а німецькою — Штраус (V. Von Straus) у 1880 році, перший російський переклад зробив академік В. П. Васильєв. На жаль, повного академічного перекладу «Книги пісень» українською мовою ми не маємо й досі.

Серед численних китайських джерел дослідження історії *Шицзін* можна виокремити роботи Чжен Чженьдо «Історія китайської літератури» [10; 11], Цзін Хуна та Го Іньюде «Історія давньокитайської літератури» [11]. З метою критичного аналізу тексту «Книги пісень» у цій науковій розвідці використано роботу Лі Пейліна — критичне видання *Шицзін* з коментарями, вступною статтею та перекладом сучасною китайською мовою [13].

Серед найвагоміших досліджень «Книги пісень» ми можемо назвати роботи академіка В. Васильєва, переклад і коментар А. Штукіна. У дослідженні А. Штукіна переклад детально розібрано на рівні принципів передачі ієрогліфічних знаків алфавітною системою письма. Детальне історіографічне дослідження й аналіз «Книги пісень» здійснив Н. Федоренко та опублікував у монографії «Давні пам'ятки китайської літератури» [5] й інших своїх публікаціях. Серед останніх фундаментальних наукових робіт, присвячених аналізу «Книги пісень», варто назвати дослідження І. Алімова та М. Кравцової «Історія китайської класичної літератури з давнини та до XIII ст.: поезія та проза» [1], а також «Поезію давнього Китаю» М. Кравцової [4], де *Шицзін* присвячено другий розділ першої частини дослідження.

Мета дослідження — розкрити історичні обставини генези, проаналізувати та класифікувати виявлені в текстах од і гімнів «Книги пісень» містичні й монотеїстичні мотиви.

Давньокитайська «Книга пісень» (*Шицзін*) є однією з найдавніших пам'яток не лише китайської, а й світової літератури. У світовій літературній спадщині ця книга займає виключне місце, адже крізь призму коду китайської писемності вона доносить до нас описи подій, почуття давніх людей, їхніх вражень так, немов книга *Шицзін* була укладена декілька днів тому.

Про значення «Книги пісень» ще в 1880 році згадує академік В. Васильєв, для нього «Книга пісень» була «основою розвитку усього китайського духу» [4, 27]. Дійсно, значення літературної пам'ятки є надзвичайно великим, адже вся подальша «титанічна» поетична традиція далекого сходу та «китайсько-культурного» світу бере свій початок у «Книзі пісень». Створення «Книги пісень» датується VII–VIII століттями до нашої ери. Але деякі гімни, що входять до антології, належать найдавнішій китайській династії Ся, що почала своє правління у XXII–XXI століттях до нашої ери. Згідно з іншим датуванням (історичної хроніки «Бамбукових анналів»), династія Ся керувала Китаєм з 1989 по 1558 роки до нашої ери, що також є достатньо вірогідним. У будь-якому разі правління династії — це кінець третього та початок другого тисячоліття до нашої ери. Зазначимо, довгий час династія Ся вважалася суто міфічною, оскільки не було достеменних відомостей про її існування, сучасна ж археологічна наука не лише підтверджує існування високо розвинутої цивілізації на території північного Китаю в III тис. до н. е., але має і знахідки періоду XI–X тис. до н. е. Архітектурні комплекси династії Ся на сьогодні

ототожнюються з такими археологічними культурами, як Ерлітоу та Ерліган, селище Чженьсюнь (згідно з «Бамбуковими анналами»), також існують відомості про назву *Хуася* (народів Китаю), властиву місцевому населенню.

Найбільшою проблемою в контексті досліджуваного питання є не факт існування історичної династії чи племені Ся, а передусім те, що окрім кількох археологічних знахідок на території давнього Китаю немає жодних певних історичних відомостей про Китай до династій Ся та Шан. Отже, пісні «Книги пісень» передають нам найдавніший етап розвитку китайської цивілізації. Припустимо, що окремі пісні чи мотиви окремих пісень могли існувати ще раніше — у дописемний період, наприклад, це пісні, що містять мантичні мотиви, найперше — пісні-заклинання.

У контексті проведеного дослідження доцільно акцентувати на суто містичних мотивах, що допоможе виявити основи світогляду освіченої верстви населення Давнього Китаю, висвітлити елементи давньокитайського світосприйняття та релігії в «дофілософський» період, а можливо, і в найдавніший період, вірування й нематеріальні пласти світогляду, елементи якого вдасться реконструювати та відтворити. Автори більшості од і гімнів лишаються анонімними, тут можемо погодитися з думкою М. Кравцової, яка вважає, що деякі пісні не належать до народної поезії, а є анонімно-авторськими, адже, за логікою мислення, ми можемо стверджувати, що будь-яка пісня має свого або кілька невідомих авторів [4]. Досліджуючи концепти, закладені в «Книзі пісень» (написаній давньокитайською мовою *веньянь*), ми розкриваємо когнітивну картину світу [14] давньокитайського інтелектуала (за умови, що він є носієм «Книги пісень»). Зазначимо, що і доба, яку охоплюють пісні, у хронологічному зрізі є дуже великою — ідеться про період з кінця третього тисячоліття до нашої ери аж до середини першого. Звісно, можемо реконструювати пласти найдавнішої китайської когнітивної картини світу лише крізь призму світогляду середини першого тисячоліття до нашої ери — часу, коли «Книгу пісень» вже було скомпоновано з давніших елементів. Спочатку розглянемо структуру та історіографію «Книги пісень», роль і місце вірша *Ши* в китайській поезії.

«Книга пісень» складається з чотирьох основних розділів (за конфуціанською традицією вони називаються чотирма початками), перший з яких — розділ «Норови царств» (*Го фен*) — має 15 підрозділів і містить у собі понад 160 поетичних творів, написаних за чотирискладовим поетичним розміром, переважно обсяг цих творів становить від 54 до 69 ієрогліфічних знаків, налічують вони до 16–18 строф [5].

Другий розділ *Шицзіну* — оди *Я* — складається з двох основних підрозділів: малих од *Сяо Я* та великих од *Да Я*, загалом до розділу входять 105 текстів. На думку М. Кравцової, розділ датується IX–VIII та XX–IX ст. до н. е. [4]. Середній обсяг малих од — 126,8 знака, великих од — 208,9 знака. Третій розділ *Шицзіну* — гімни Сун — складається з трьох підрозділів: «Гімни дому Чжоу» (31 текст), «Гімни дому Лу» (4 тексти), «Гімни дому Шан» (5 текстів). У своїй роботі М. Кравцова доводить, що гімни датуються XI–X ст. до н. е. Середній обсяг гімну становить 44,7 знака [4]. Отже, «Книга пісень» вміщує

понад 300 поетичних творів короткого й середнього розміру, що в лаконічній, незмінній до сьогоднішнього дня формі передають картину життя давнього Китаю. *Шицзін* є завершеною антологією, яка містить народні пісні тринадцяти давньокитайських царств, гімни, великі та малі оди.

Наявний сьогодні текст *Шицзину* своїм корінням сягає часів правління династії Хань (206 р. до н. е. – 220 р. н. е.), найдавніші примірники «Книги пісень» були знищені разом з іншими дорогоцінними конфуціанськими канонами китайської культури 213 року до н. е.

На думку Н. Федоренка [5; 6; 7], текст *Шицзину* було реставровано приблизно в середині 2 ст. н. е., уже після приходу до влади династії Хань. Давня китайська література дає нам відомості про існування трьох редакцій *Шицзину* (*Лу Ши*, *Хань Ши* та *Мао Ши*). Про існування версій *Хань Ши* та *Лу Ши* ми знаємо з «Коментаря Цзоцзюміна» до літописів Конфуція «Чуньцю», а також з Мо Цзи [5, 169]. «Книга пісень» дійшла до наших днів у редакції Мао Ши, яка вважається найдавнішою з усіх вищезгаданих версій *Шицзину*. У наш час ми знаємо про декілька традиційних списків «Книги пісень»: *Ци Ши*, *Лу Ши* та *Мао Ши*.

Автором списку *Лу Ши* вважають Шень Пейгуна, засновника Луської школи *Шицзину*. Список *Ци Ши* пов'язують з ученим доби Хань Юань Гу, що походив з царства Ци [5, 173]. Варіант списку *Мао Ши* — видання *Шицзину* з коментарями. Китайські вчені Мао Хен і Мао Чан відносять його до середини II ст. н. е. На думку І. Алімова та М. Кравцової, після 213 року н. е. з'явилися чотири основних списки «Книги пісень»: «*Хань шичуань*», «*Ци Шичуань*», «*Лу Шичуань*», «*Мао Ши Ши Чуань*». Найголовнішими джерелами історіографічного опису цих чотирьох списків є «*І вень чжи*» та «*Жу лінь чуань*».

Учені Мао (епоха Хань) наводять докази автентичності «Книги пісень». Знайти їх можна в коментарі *Цзо Чжуан*, отже, автентичність «Книги пісень» ми можемо вважати повністю доведеною. Існування різних редакцій *Шицзину* було зумовлене існуванням розрізнених конфуціанських шкіл.

Н. Федоренко вважає, що текст *Шицзину* є автентичним, хоча впродовж століть сюжети, стиль і мелодії давньокитайських пісень, безумовно, неодноразово зазнавали змін [5]. На думку Н. Федоренка, крім невеликих винятків, наука не має матеріалів, які би вказували на інші версії та варіанти творів *Шицзину*, — є лише список *Мао Ши* [5, 170], з чим, на жаль, ми маємо погодитися і на сьогоднішній день. Отже, аналізуючи *Шицзін*, ми вимушені спиратися на традиційну редакцію *Мао Ши*.

Звертаючись до «Книги пісень», необхідно окреслити роль віршів *Ши* в процесі розвитку китайської літератури. Яку роль у класичній літературній традиції Китаю відігравали вірші жанру *Ши*? Чому канонічній поезії жанру *Ши* відводилася така значна роль у китайській художній традиції?

Поетика жанру *Ши* була канонічним і водночас абсолютно авторським способом вираження власних поглядів, почуттів, світосприйняття. Адже укладаючи вірш *Ши*, автор був вільним від тих обмежень, які на нього накладала класична традиція, він міг вільно висловлювати власні почуття та погляди, розвиваючи власну думку. І. Алімова, М. Кравцова вважають, що [1]

вчення про *Ши* зародилось у творчості китайського мислителя Конфуція. Конфуцій зазначає: «Чому ніхто з вас, мої учні, не вивчає “Книги пісень”? Адже з її поміччю можна розширити межі світогляду, навчитися краще спілкуватися, навчитися іронії. З неї можна дізнатися, “як поблизу слугувати батькові, а вдалечині — володареві”, як називаються птахи та звірі, трави та дерева» [1, 170]. Роль літератури, зокрема роль «Книги пісень» для Конфуція є не тільки дидактичною, але й освітньою, світоглядною. Вивчаючи «Книгу пісень», учні Конфуція розвивають власний світогляд, дізнаються нові факти про навколишній світ. Варто зазначити, що вивчення гімнів, укладених у комічному жанрі, розвивало й почуття іронії, і це вчило учнів Конфуція легше долати життєві перипетії. Отже, ставлення Конфуція до літератури є дидактичним, освітнім і водночас дає змогу передавати життєвий досвід, описувати життя й людей. Такі погляди Конфуція та його учнів на літературну спадщину зумовили інтелектуальне зростання конфуціанської школи, її перевагу над іншими філософськими школами давнього Китаю, які, відживши свій вік, переважно сприймаються як частина історії Давнього Сходу, а конфуціанське вчення та його літературна спадщина залишаються актуальними й живими досі.

На думку І. Алімова та М. Кравцової (2014), *Шицзин* відіграв надзвичайно важливу роль у становленні всієї далекосхідної поетичної традиції [1]. Вірші жанру *Ши* були найдавнішими серед інших поетичних жанрів, наприклад *Фу*, *Ге*, *Ци*, *Цюй* [1], тому вірші *Ши* доносять до нас найдавнішу когнітивну картину світу й особисті переживання анонімних авторів давньокитайської поезії. Як зазначає Н. Федоренко,

пісня “*Ши*” — найдавніша форма китайської ліричної поезії вірш, що, як правило, призначений для співу. “*Ши*” зазвичай складається з декількох строф чи куплетів, найчастіше з рефренами. Тексти пісень “*Ши*”, судячи по “*Шицзін*”, склалися в народному середовищі водночас з їх музичною мелодією і, по суті, були органічно пов’язані з музикою, рухом та жестами, що часто супроводжували їх під час виконання роботи у полі, під час релігійних та побутових обрядів, народних свят, дозвілля, ігор і т. д. [5, 169]

Вірші *Шицзін* містять чотири моносилабічних склади (кожен побудований із чотирьох ієрогліфів), проте трапляються вірші, що містять різну кількість моносилабічних складів — три, п’ять, шість, сім. Ритмічна складова *Шицзін* заснована на встановленій кількості моносилабічних складів, посилена іншими ритмічними характеристиками — римою та цезурою, у *Шицзін* часто трапляються повторення рядків у різних сегментах одного поетичного твору і повторення повністю однакових чи тісно споріднених між собою мотивів.

Пісні розділу *Го фен* — «Норови царств» — є піснями давніх держав, які існували на території сучасного центрального Китаю, а саме на теренах провінцій Шеньсі, Шаньсі, Хебей, Шаньдун, Хубей [5, 172].

Ареал дії «Книги пісень» — це сучасні провінції Хебей, Шаньсі та Шеньсі, Велика китайська рівнина. Отже, це гірські регіони північного Китаю та рівнинний регіон порівняно недалеко від океану. Таким чином, географічне положення сприяло широкому розповсюдженню «Книги пісень» у Японії, Кореї, Монголії, на Далекому Сході.

У багатьох випадках гімни «Книги пісень» є єдиним джерелом про світобачення давнього Китаю. Причиною цього може бути деміфологізація китайської міфологічної системи. Окрім деяких літературних пам'яток, ми майже не маємо зібрань творів, що могли би системно розкрити єдину міфологічну систему класичного Китаю, якщо така система існувала взагалі. На думку Л. Васильєва, деміфологізація китайської міфології відбулася на надзвичайно ранньому етапі, за часів формування цивілізації Шан-Інь [2]. Воля Неба як ключовий фактор суспільної свідомості тих часів відсунула на другий план міфологічні вірування китайців. Нам достеменно невідомо про систему вірувань давнього Китаю часів неолітичної цивілізації, хоча окремі спроби реконструкцій давньокитайської міфології часів неоліту у світовій синології були, зокрема необхідно згадати книги Е. Яншиної «Формування та розвиток давньокитайської міфології» [9], В. Євсюкова «Міфологія китайського неоліту» [3].

У контексті проведеного аналізу ключовими концептами нематеріального давньокитайського світосприйняття, як видається, є концепт Неба та Небесного правителя.

Н. Федоренко стверджує, що з плином часу, на пізньому етапі династії Шан-Інь, вища сила *Шанді* почала осмислюватися в образі Неба (*Тянь*) та небесного наказу *Тяньмін*. У дослідженнях китайських учених та археологів трапляється твердження, що ці уявлення про Небо як верховне божество були також успадковані чжоусцями [5, 119]. Н. Федоренко вбачає мотиви «молитви до Неба» в таких гімнах «Книги пісень»: «Гімн царю Чен-тану та У Діну», «Гімн царю Чен тану та його предкам», «Ода Царю Зерно», «Ода Вень вану», «Ода царям Вень вану та У вану», ода «Немов імператор Верхнього неба владика» [5].

Ми можемо провести паралель між образами царів у давній китайській «Книзі пісень» та образами царів у здобутку інших азійських народів. Царі «Книги пісень» безпосередньо спілкуються з Небом, Небесним царем. Наприклад, у гімні «Верхнього Неба верховний владика» та «Гімні освіченому царю Вень вану» яскраво відчуваються монотеїстичні мотиви. Небо тут виступає як верховне начало, вища сила. «Верхнього Неба верховний владика» мовби може зійти на землю і зайняти належне йому місце. Ритуальне дійство, започатковане давньокитайським царем Вень ваном у цьому гімні, є основою для наслідування наступними поколіннями. Отже, метою гімну є не лише примус до поклоніння Небу як вищій силі та доведення доцільності ритуального дійства, а й указівка на послідовність наслідування традиції Вень вана. Гімн також містить у собі суто містичний елемент — «Верхнього Неба верховний владика» під час культового дійства неначе стає доступним для того, хто звертається до його вищих сил.

Розглянемо когнітивну картину світу [14] в гімнах «Книги пісень». Небо — не лише вища сила, це водночас вищий часопростір, де перебувають померлі царі та першопредки. Наприклад, у гімні «Ода Вень вану» Князь Вень ван «сяє на небі» [13]. Концепт Неба в давньокитайській «Книзі пісень» позначає і часопростір, і вищу силу, і вищого володаря світу. Зазначимо, що в контексті досліджуваної тематики всі три значення утворюють парадоксальну єдність. Небо не тільки виступає в ролі часопростору абсолютного, воно ще й дає

мандат (свою волю) на правління давньокитайської династії Чжоу. Небо посилає свої дари онукам Вень вана, які керують королівством Чжоу. Люди попередньої династії — династії Чжоу — також виявляють покірність волі Неба. В оді зазначено, що волею «Верхнього Неба верховного владики» було підкоритися династії Чжоу. Але в оді наведена й критика «непатріотичних» представників населення царства Шан, які переїхали до столиці династії Чжоу, одягли «одяг, на якому були зображення сокири». Вони вклоняються предку династії Чжоу і забули про власних предків династії Шан. Анонімний автор гімну намагається бути справедливим, він вважає, що і серед шанців було багато людей, які заслуговували на повагу та пам'ять, і династія Шан-Інь заслуговувала на гарне ставлення Неба та дари. У гімні стверджується, що важко зберігати долю та волю Неба. Династія Шан втратила волю Неба. Відобразивши ці події, автор гімну дає високу оцінку давньокитайському правителю Вень вану. На думку анонімого літератора, узявши діяння Вень вана за взірць та слідуючи його законам, можна згуртувати навколо себе сусідні країни. У гімні згадується «Верхнього Неба верховний владики», який керує всім сушим, що є фактично іманентною персоніфікацією трансцендентної вищої волі Неба. Спинимось на аналізі цього образу. Для династії Шан підкорення дому Чжоу — це воля «Верхнього неба верховного владики». Виходячи з цього факту, ми не можемо сказати, що образ Неба в літературі давнього Китаю є повністю трансцендентним. Навпаки, образ верховного владики Неба, що знайшов перманентне відображення в гімнах і одах «Книги пісень», значною мірою є антропоморфним та іманентним. У цьому випадку давньокитайська традиція тяжіє до монотеїстичної думки. Воля Неба та воля «Верхнього неба верховного владики» є навіть фатальними, вирішальними для долі людей, що живуть на землі.

Образи «Книги пісень» розкриті надзвичайно точно та з великою художньою майстерністю. Літературний портрет кожного давньокитайського правителя, описаного в «Книзі пісень», вирізняється символічністю, точністю, своєрідністю. Давні описи допомагають побачити правителів і героїв Піднебесної наскільки яскраво, що здається, ніби вони живуть сьогодні чи принаймні ще жили вчора, і пам'ять про них ще не згасла. Цей літературний ефект досягається завдяки надзвичайно точному, розвинутому символічному образному ряду, закладеному в давньокитайській традиції.

Образ «Верхнього Неба верховного владики» є класичним монотеїстичним образом Давнього Сходу. Типологічно можна провести паралель між образом «далекосхідного» «Верхнього Неба верховного владики» та образом Бога-Царя у народів Середнього та Близького Сходу. Теоретично можна говорити про контакт між давньокитайською цивілізацією та цивілізацією давнього Вавилону (чи припустити існування «кросцивілізаційних» контактів такого характеру). Але треба зазначити, що лише сам факт існування цього контакту не підтверджує запозичення образу «Верхнього неба верховного владики». Ми не маємо достатньо фактичного матеріалу, який би доводив факт запозичення образу, але ми маємо інші відомості щодо давніх контактів населення Китаю та Вавилону за давніх часів. На думку Н. Федоренка [5], відомий шведський археолог Ж. Г. Андерсон, який у 20-х роках ХХ століття проводив розкопки в

районі Яншао сучасної провінції Хенань, досліджуючи давньокитайську кераміку та давньокитайський календар, зробив висновок щодо наявності глибоких зав'язків між давньокитайською та давньовавилонською цивілізацією. Подібний підсумок зробив і інший вчений — Болл, який аналізував давньокитайську та давньовавилонську ієрогліфічні системи. Болл вважав, що давньокитайське «Ді» походить від вавилонського «Дін» з подібною графікою (ді, дім, дін) [5, 131]. Деякі китайські вчені (Го Можо, Хо Вайлу) також вбачають вплив давньовавилонського календаря на давньокитайську систему [5, 131].

Розглянемо образ Владика Вищого Неба. У гімнах *Шицзіну* «Верхнього Неба верховний владика» перебуває на Небі та бачить чотири сторони світу, тобто усе суще. Він керує будь-якою подією, яка відбувається на землі. У цьому образі ми можемо побачити фаталізм світогляду давнього Китаю і навіть суто монотеїстичну основу. Підкреслимо, для світогляду «Книги пісень» є характерним саме фаталізм думки: людська доля об'єктивно існує, але сам факт її існування навіть важко пояснити за законами логіки, змінити людську долю неможливо. З іншого боку, аналізуючи тексти гімнів, ми не можемо говорити про трагізм «Книги пісень», адже трагічні мотиви, зламані людські долі та долі з радісними й комічними мотивами містяться поряд, як у реальному житті. Життя деяких героїв «Книги пісень», особливо в розділах «Од» та «Гімнів», змальовано як надзвичайно успішне, герої «Книги пісень», такі як Вень ван, У ван, є ідеальними, вони ніколи не роблять значних помилок, і Небо всіляко допомагає їм.

Розглянемо уривки оди «Немов імператор Верхнього Неба владика». Гіпотетично гімн можна віднести до кінця другого тисячоліття до н. е. або до перших століть першого тисячоліття до н. е., тобто до періоду становлення династії Чжоу, правителі якої героїзуються в гімні (переклад — авт.).

皇矣上帝，临下有赫。
 监觀四方，求民之莫。
 维此二国，其政不获。
 维彼四国，爰究爰度。
 上帝耆之，憎其式廓。
 乃眷西顾，此维与宅。 [13, 289]

Немов імператор, Верховний владика
 З величчю вниз споглядає,
 Сторони чотири світу озирає.
 Він — той, хто людей рятує!
 Подивився на ці дві країни,
 Їхнє управління без результату,
 Подивився на чотири країни, що оточують,
 Люблять роздумувати, люблять давати оцінки,
 Небесний владика поглянув на Чжоу,
 З гнівом розширив його кордони,
 Поглянув на Захід
 І дозволив Чжоу панувати.

У цьому фрагменті ми можемо побачити «монотеїстичні» прагнення думки найдавнішого Китаю, що має паралелі, а гіпотетично є спорідненою з монотеїстичною думкою народів Близького Сходу. Образ «Верхнього Неба верховного владики» у фрагменті втілює образ вищого царя, верховного правителя всесвіту.

Когнітивну картину світу, закладену в гімні, можна описати так: давньокитайські царства підкоряються волі «Небесного правителя», який перебуває в центрі всесвіту. Правитель споглядає чотири сторони світу та втручається в справи кожного царства. Він шукає достойних волі небес володарів, яких можна поставити керувати тими царствами, що відійшли від моральних устоїв Неба, збилися зі шляху. Небесному володарю подобається давньокитайське царство Чжоу, подобаються його впорядкованість і поміркованість, притаманні тамтешнім людям. Зрештою, два інших царства не подобаються володарю Неба — царство Шан і царство Ся. Небесний володар дивиться на захід (згадаймо, що народ Чжоу прийшов саме із заходу) та дозволяє людям Чжоу панувати. Небесний владики обирає давньокитайського володаря Тай-вана керувати державою.

У гімні «Верхнього Неба верховний владики» висвітлено суто монотеїстичні елементи притаманні, «Книзі пісень». Воля Неба, небесний мандат є основою містичного світобачення «Книги пісень». Земні царі постійно спілкуються з царями небесними, вищими силами. Тут ці вищі сили є антропоморфними, персоналізованими (Великий першопредок, владики всього суцього). Фатальність небесних сил, їхня воля, яка апіорі нічим не пояснена в «Книзі пісень», є фундаментом світобачення. Цей елемент сильно відрізняє давньокитайську «Книгу пісень» від конфуціанського філософствування, відкриває та показує нам містичну істину, покладену в основу, здавалося б, раціонального конфуціанського вчення. Проте сили небесні в «Книзі пісень» високоморальні та справедливі, вони карають тиранів та ілюструють моральну вищість справедливих правителів.

Елемент містичного, що явно присутній у цій оді, виявлений у дотичному контакті небесних сил, представлених в оді Верховним владикою, і земних сил, земних історичних царств, народів та царів. Отже, у цій оді, які і в інших гімнах та одах «Книги пісень», ми можемо сміливо вбачати два пласти хронотопу, фактично — дипластію хронотопів. Один часопростір (хронотоп) — «часопростір абсолютного» — небесні сфери, де проживає Небесний владики, а в деяких гімнах «Книги пісень» — померлі на землі царі та герої. Другий хронотоп — хронотоп земний, реальний. Момент контакту між цими двома хронотопами є миттю містичного дотику між часопросторами, що є фактично моментом втілення містичного в гімні.

Містичний компонент, закладений у «Книгу пісень», відображає контакт небесного та земного часопросторів у мить, коли проявляється «воля Неба». Наприклад, засновник династії Ін Чен тан «ластівкою» сходить з небес на землю. Він засновує династію царів Шан. На це є «воля Неба». Чен тан войовничий, і він завойовує царства навколо Шана. На це також є «воля Неба».

Небо «Книги пісень» панує над усім сушим, є всемогутнім і при цьому справедливим.

У цілому, аналізуючи гімни та оди «Книги пісень», до категорії од з містичним компонентом можна віднести такі тексти: у розділі *Да Я* великі оди — «Ода Вень Вану», «Ода про князя Вень вана та У вана та про підкорення царства Шан Ін», «Немов імператор Верхнього неба владика», «Ода про князів Вень вана та У вана», «Ода мудрецю зерно», «Ода про намісника мертвих», «Оди Князю» (2 поетичних твори), «Повчальна ода для князя», «Ода незчисленним володарям», «Ода про засуху», «Ода наставнику князя Чжуншаньфу», «Князю Йоу вану», «Ода незчисленним радникам царя, гімн Вень вану», «Гімн Тай вану і Вень вану», «Гімн Чен вану», «Гімн Верхнього неба владичі та Вень вану», «Гімн У вану» (2 поетичних твори), «Гімн У вану, Чен вану і Кан вану», «Гімн родичам царя, що померли», «Гімни батьку» «Відвідання Храму», «Гімн царю Чен тану» (2 поетичних твори), «Гімн предку». У всіх цих гімнах основною містичною силою виступають Небо, Небесний імператор, воля Неба.

Деякі гімни також описують мотив зустрічі з померлим предком, що зійшов з Небес на землю. Він зустрічається з родичами в храмі, знову-таки під час містичного контакту часопростору земного та часопростору «Небесного». Отже, ключовою думкою давньокитайської «Книги пісень» є суто монотеїстична, навіть фаталістична думка, що виникає також у гімнах та одах, пов'язаних із предками: Небо й небесний імператор всемогутні, померлі родичі та князі, герої Китаю також живуть на Небесах і підвладні волі Неба. Таким чином, можемо зробити висновок про монотеїзм і фаталізм у філософській думці й у художній літературі давнього та класичного Китаю, що споріднює Піднебесну з країнами Близького Сходу.

Містичні мотиви, закладені в *Шуцзіні*, розкривають монотеїстичне, фаталістичне світосприйняття Давнього Китаю, ставлять думку Давнього Китаю в один ряд із теологічною думкою країн Близького Сходу. Контакт між вищою силою та земним, буденним світом відбувається в масштабі історичної парадигми, Небо вирішує долю давньокитайських царств, життя багатьох тисяч людей. Виразальним засобом, який використовують автори «Книги пісень» для відображення містичного, є дипластія хронотопів, момент контакту між буденним, земним життям і вищою, небесною силою, відповідно відображеним у дипластовому характері хронотопів. Персоніфікація волі Неба в постаті «Верховного Неба верховного владика», царя та Бога давнього Китаю також є надзвичайно сильним виразальним засобом, що і на сьогоднішній день має значний вплив на свідомість читача-реципієнта. Велику роль відіграє морально-етичний фактор, адже Небо «Книги пісень» допомагає людям, володарям, царствам лише в тому разі, якщо вони є високоморальними та розумними. Цей мотив пронизує всю китайську літературу, починаючи саме з «Книги пісень», та закінчуючи сьогоднішнім.

Звертаючись до текстів «Книги пісень», ми щоразу розкриваємо для себе дивовижний світ давнього Китаю. Цей світ є цілісним, не обмеженим ритуальним чи релігійним світосприйняттям, у ньому співіснують як абсолютно реалістичний опис середовища, що оточує автора давньої пісні, так і

реалістичне описання персонажів давньокитайської релігії, як-от Володаря Неба, намісника померлих, предків. А отже, реалістичний опис і реалій давнього Китаю, і релігійних персонажів сприяє генезі містичного. Адже містичне є саме межею нашого контакту з навколишнім світом, який можна апріорі пізнати, та елементом світового буття, досягнути яке неможливо.

«Книга пісень», як пам'ятка, лягла в основу всієї далекосхідної поетичної традиції, її елементи філософсько-містичного світосприйняття заклали основу для подальшого розвитку поезії на Далекому Сході. Символічний код *Шицзін* став базовим для літератури давнього Китаю. Кожен з образів книги згодом був розкритий у чималій кількості поетичних творів, а монотеїстичні та містичні мотиви «Книги пісень» створили своєрідну культурно-літературну базу китайської цивілізації. Отже, аналізуючи класичну й сучасну літературу, розглядаючи основи китайської цивілізації чи спілкуючись із сучасним Китаєм, ми не можемо оминати цього містичного та монотеїстичного, навіть фаталістичного пласту духовної культури народів і національностей Китаю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимов И. История китайской классической литературы с древности и до XIII века. Поэзия, проза. В 2 ч. / Игорь Алимов, Марина Кравцова. – Санкт-Петербург : Петербургское Востоковедение, 2014. – 1408 с.
2. Васильев Л. Проблемы генезиса китайской мысли (формирование основ мировоззрения и менталитета) / Леонид Васильев. – Москва : Наука, 1989. – 309 с.
3. Евсюков В. Мифология китайского неолита / Валерий Евсюков. – Новосибирск : Наука, 1988. – 127 с.
4. Кравцова М. Поэзия Древнего Китая: Опыт культурологического анализа. Антология художественных переводов / Марина Кравцова. – Санкт-Петербург : Петербургское Востоковедение, 1994. – 544 с.
5. Федоренко Н. Древние памятники китайской литературы / Николай Федоренко. – Москва : Наука, 1978. – 320 с.
6. Федоренко Н. Китайская литература. Очерки по истории китайской литературы / Николай Федоренко. – Москва : Гослитиздат, 1956. – 731 с.
7. Федоренко Н. «Шицзин» и его место в китайской литературе / Николай Федоренко. – Москва : ИВЛ, 1958. – 167 с.
8. Шицзин. Книга песен и гимнов ; пер. А. Штукина. – Москва : Художественная литература, 1987. – 352 с.
9. Яншина Э. Формирование и развитие древнекитайской мифологии / Электра Яншина. – Москва : Наука, 1984. – 248 с.
10. 郑振铎. 插图本中国文学史.上./郑振铎. – 北京 : 当代世界出版社, 2009. – 366 页.
11. 郑振铎. 插图本中国文学史.下./郑振铎. – 北京 : 当代世界出版社, 2009. – 440 页.
12. 京宏, 郭英德. 中国古代文学史/京宏, 郭英德. – 北京 : 北京师范大学, 2008. – 506 页.
13. 诗经, 葛培岭注译. – 郑州 : 中州古籍出版社, 2007. – 380 页
14. Картина світу, її визначення та ознаки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://stud.com.ua/90293/kulturologiya/kartina_svitu_viznachennya_oznaki.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2018.

MYSTICAL AND MONOTHEISTIC MOTIVES IN ANCIENT CHINESE “BOOK OF SONGS”

Yaroslav Shcherbakov

The purpose of the article is to explore main mystic and monotheistic motives in Chinese ancient “Book of Songs”. The historical circumstances of its genesis, including the hypothetical reconstruction of ancient Chinese beliefs and the intellectual atmosphere of the studied period are observed. The article explores the main religious themes in ancient Chinese poetry, especially in the part of Hymns and part of Big and Small Odes in the “Book of Songs”.

This paper tries to systemize main mystic motives in ancient Chinese Poetry. Also one of the most important tasks of this article is to study ancient Chinese monotheistic beliefs. The focus is on the concept of Heaven as the reflection of the highest mystic power in ancient Chinese literature and the role of the cult of Heaven in ancient China. The heaven power is personalized by figure of the Heaven Emperor, who is believed to be the world ruler in cognitive conceptual system of the Book of Songs. The urgency of the paper concerns the analysis of the structure of the “Book of Songs” and the history of its current version (“Mao Shi”). In particular it is important to systematize all hymns and songs that include mystical motifs and monotheistic component of the classical ancient Chinese culture.

The Book of Songs contains the key monotheistic motives of the cult of Heaven and its emperor, the legend about the contact of ancient Chinese princes with higher heavenly powers, the heavenly emperor, which is the source of monotheistic and theistic beliefs in the culture of ancient China. Poetry “Book of Songs” greatly influenced the further development of Chinese literature, literature in the countries of the Far East, Central and Southeast Asia. The observing of this influence is a perspective direction for further scientific research.

Keywords: “Book of Songs”; China; mystical motives; Ancient Ages; Sky; Sky Emperor; Confucianism.

МИСТИЧЕСКИЕ, МОНОТЕИСТИЧЕСКИЕ МОТИВЫ И ОТОБРАЖЕНИЕ ДРЕВНЕЙШЕГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ КИТАЯ В ДРЕВНЕКИТАЙСКОЙ «КНИГЕ ПЕСЕН»

Ярослав Щербаков

В предложенном исследовании рассмотрено монотеистические и мистические мотивы в древнекитайской «Книге песен», а также исторические обстоятельства ее генезиса, включая гипотетическую реконструкцию древнекитайских верований и интеллектуальной атмосферы исследуемого периода. В статье раскрыты ключевые религиозные темы древнекитайской поэтики, особое внимание уделено разделам Од и Гимнов. Цель статьи — проанализировать отражение древнейших элементов нематериального (философского и религиозного) мировоззрения Китая в «Книге песен», а также выявленные в ее одах и гимнах мистические мотивы. Ключевое внимание уделено концепту Неба как отражению самой мистической силы в древнекитайской литературе и роли культа Неба. Рассмотрено образ Верховного владыки Верхнего неба как персонификацию небесных сил, который в древнекитайской «Книге песен» выступает в роли правителя мира. Актуальность статьи заключается в комплексном анализе структуры «Книги песен» и истории имеющейся на сегодня ее версии («Мао Ши»), в частности в систематизации всех гимнов и песен, включающих мистические мотивы, а также в исследовании монотеистического компонента классической древнекитайской культуры.

«Книга песен» содержит ключевые монотеистические мотивы культа Неба и небесного императора, легенды о контакте древнекитайских князей с высшими небесными силами, Небесным императором, что является источником монотеистических и теистических верований в культуре древнего Китая. Поэзия «Книги песен» значительно

повлияла на дальнейшее развитие китайской литературы, литературы стран Дальнего Востока, Центральной и Юго-Восточной Азии. Изучение указанных воздействий является перспективным в контексте дальнейшего научного поиска в этой области.

Ключевые слова: *Книга песен; Китай; мистические мотивы; древний мир; Небо; Небесный владыка; небесный император; конфуцианство.*